

TÜRKİYE NÜFUSUNDAKİ ARTIŞIN ETKİLERİ

Prof. Dr. Halûk CİLLOV

I - GİRİŞ :

Fakülteye 1945 yılında asistan olarak intisabımdan itibaren birlikte bulunmak, ilim ve irfanından yararlanmak fırsat ve imkânını bulduğum değerli Hocam Ord. Prof. Dr. Ömer Celâl Sarc'ın, Türkiye nüfusu konusunda ilk bilimsel araştırmaları ortaya koymakla ün yapmış bir bilim adamı ve istatistikçi olduğu herkesce malûmdur. Hocamdan aldığım feyizle, ben de nüfus konularına eğilmekten büyük zevk alarak yetiştim. Şimdi Onikinci Genel Nüfus Sayımının ilk geçici rakamlarının açıklandığı şu günlerde (Kasım 1985), bu sonuçların kısa bir değerlendirmesini yapmak benim için büyük bir zevk olmuştur.

Gerçekten 20 Ekim 1985 tarihinde yapılan Genel Nüfus Sayımı geçici sonuçlarından nüfusumuzun 51 milyon 421 bine ulaştığını öğreniyoruz. Bu rakam, Türkiye'de nüfusun son beş yılda beklenmedik bir büyüme kaydettiğini gösterir. Şimdi bu büyümenin nedenleri üzerinde durup, muhtemel yarar ve mahzurlarını incelemeye çalışalım (0).

II - Mutlak Nüfus Artışındaki Gelişmeler :

1-Türkiye nüfusunun 1950 yılından sonraki fiziki büyümesi ve yıllık artış oranları aşağıda verilmiştir (1) :

Türkiye Nüfusunda Mutlak ve Nisbi Gelişmeler

<u>Sayım yılı</u>	<u>Miktar</u>	<u>Yıllık artış oranı</u>
1950	20.947 Bin	-
1955	24.065 "	Binde 27.75
1960	27.755 "	" 28.53
1965	31.391 "	" 24.62
1970	35.605 "	" 25.19
1975	40.348 "	" 25.00
1980	44.737 "	" 20.65
1985	51.421 "	" 27.85

a) Yukarıdaki tablonun tetkikinden anlaşılacağı üzere, ülkemizde en hızlı nüfus artışı 1950-60 döneminde kaydedilmiş bulunuyor. Bu gelişmenin sebebi bir ölçüde biliniyor. Filhakika İkinci Cihan Savaşı sonunda ülkede refahın yaygınlaşması sonucu doğumların hızla artması, ölümlerin bir ölçüde gerilemesi ve ayrıca bu dönemde yurt dışından (özellikle Bulgaristan'dan) ülkemize kütle halinde yapılan muhaceretlerin, hızlı nüfus artışını sağlamada büyük katkısı olmuştur.

b) 1960-65 döneminde ise nüfus artış hızının azalma eğilimine girdiğini görüyoruz. Bu azalmada en büyük etken, Türkiye'de 1963 yılından sonra hızla gelişmeye başlayan dışarıya olan işçi akını olmuştur. Gerçekten bizde sayımların "hazır nüfus" esasına göre yapılmış olması, yani sayım günü yurt içinde bulunan vatandaş ve yabancılar sayıldığı halde, yurt dışında bulunan vatandaşların sayıma dahil edilmemeleri, sayım tarihinde yurt dışında -geçici de olsa!- çalışmak üzere bulunan vatandaşların sayılmasını önlemiştir.

Bu beş yıllık dönemde, sayım metodolojisindeki bu çarpıklık yüzünden sayılamayan vatandaşlar sayısının 700 bine ulaştığı tahmin ediliyor.

Ayrıca İkinci Cihan Savaşı yılları (1940-45) zarfında dünyaya gelen -ve sayıları oldukça düşük olan!- kadınların 1960-65 döneminde doğurgan yaşa gelmeleri yüzünden doğurgan kadın sayısındaki mevcut doğurganlığın, bu dönemde doğumları da olumsuz yönde etkilemiş olması muhtemeldir.

Nihayet 1960'dan sonra şehirleşme hareketinin de doğumların bir ölçüde azalmasına yol açtığı, hatta 1963'den itibaren resmi varlık kazanan "aile planlaması" uygulanmasının -az da olsa!- kentlerde yayılmaya başladığı ve doğumları bu yerleşim yerlerinde bir ölçüde etkilediği düşünülmelidir.

c) 1965-75 yılları arasında ise, Türkiye nüfusundaki artış oranının az-çok istikrar kazandığı ve binde 25'lik bir düzeye çekildiğini görüyoruz.

Aslında bu oran yine yüksek ve Avrupa ülkeleri arasında rekor durumunu korumaktadır.

Bununla beraber, Türkiye'de bu dönemde doğumların % 40 ve ölümlerin de % 15 civarında bulunduğu yapılan araştırmalar sonucu tespit edildiği (2) için, yıllık doğal nüfus artışının binde 25'lik oranını makûl bir büyüme olarak karşılamamızı mümkün kılar.

Ayrıca bu dönemde dışarıya çalışmak üzere giden işçiler sayısında, 1960-65 döneminden fazla olması, nüfusta mutlak bir azalma meydana getirmesi gereğini ortaya koyar. Ne var ki 1945-50 döneminde artan doğumlar arasında yer alan çok sayıda kızların, 1965-75 döneminde doğurgan yaşa gelmeleriyle, hicretler yüzünden nüfusumuzda meydana gelen azalmayı, bir ölçüde doğum oranını arttırmak suretiyle telâfi etmiş oldukları düşünülebilir.

Böylece 1960-65 döneminde Türkiye nüfusunun sun'i olarak artış hızını yavaşlatan etkenler, 1965-75 döneminde geniş ölçüde zayıf olmuş ve nüfusumuzun doğal artış oranları, normal seyirini göstermeye başlamıştır.

Gerçi nüfustaki artış hızı, 1950-60 yılları oranında değildir. Bunun da sebebini -yukarıda kaydetmiş olduğumuz gibi- şehirleşme, sanayileşme ve kısmen de aile plânlaması metodlarının şehirlerde uygulanmaya başlamasıyla, doğumların etkilenmiş olmasında aramak lâzım gelecektir.

d) 1975-80 döneminde nüfus artış hızında birdenbire bir azalma kaydedildiğini görüyoruz. Bunun sebebi birkaç noktada yorumlanabilir :

i - Önce bu dönemde dışarıya çalışmak için gidenlerin, beraberlerinde götürdükleri eş ve çocuklarının (buldukları ülkelerin sosyal yardımlarından daha fazla yararlanabilmek için!) sayısında artış olduğu biliniyor. 1979 yılında Türkiye dışında çalışan işçilerle birlikte eş ve çocuklarının toplamının 2,5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. "Hazır nüfus" sayımı metodu, bu vatandaşlarımızın sayımlara katılmasını önlemiştir.

ii - Öte yandan bu dönemde kuvvetlenen şehirleşme eğilimi ile sanayileşmedeki ilerlemenin ve artan irfan seviyesiyle ilgili olarak aile planlaması uygulamasının bir ölçüde yaygınlık kazanarak doğumlarda azalma kaydedilmesine ve dolayısıyla nüfus artış hızının azalmasına yol açtığı muhakkaktır. Ayrıca ölüm oranlarında -cüz'i de olsa- bir düzelme sağlandığı bilinmektedir.

Nitekim Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânında, bu dönemde kaba doğum oranının binde 32 ve kaba ölüm oranının ise binde 10 civarına çekilmiş olduğunu öğreniyoruz (3).

iii - Nihayet 1975-80 döneminde, Türkiye'nin sıkıntılı sosyal yıllar yaşadığı ve terörist olayların sık sık rastlandığı bir devre olduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu dönemde bazı kişilerin Türkiye'den kaçtığı veya 1980 nüfus sayımında özellikle Doğu bölgemizde -sayıma katılmamak suretiyle- saklanmış olduğu tahmin edilmektedir.

Bu sosyal olayın sonucu olarak 1980 yılında nüfusumuzun bir miktar noksan sayılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

IV - Ancak sayımlara dayanarak hesaplanan nüfus artış hızındaki bu nisbi gerilemeye rağmen, Türkiye nüfusunun yine de Avrupa'da rekor bir seviyede kalması önlenememiştir.

Bu arada, Birleşmiş Milletler Nüfus Komisyonu, Türkiye'de 1975 ve 1980 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında elde edilen sonuçlara dayanarak hesapladığımız binde 20,65'lik yıllık nüfus artış hızına itibar etmeyip, yukarıda saydığımız tahminlere dayanarak sayım sonuçlarında gerekli düzeltmeleri yapmak suretiyle, 1975-80 dönemi için nüfus artış hızının yüzde 2.39 ile yüzde 2.57 olabileceğini hesaplamıştır (4).

Nüfus Komisyonu'nun doğum ve ölüm oranları arasındaki farka dayanarak hesapladığı bu doğal nüfus artış tahminlerinin daha gerçeğe uygun olduğu düşünülebilir.

e) Şimdi gelelim son nüfus sayımından elde edilen geçici sonuçların tahliline...

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 20 Ekim 1985 tarihinde yapılan Onikinci Genel Nüfus Sayımından alınan ilk geçici sonuçlar, Türkiye nüfusunun 51 milyon 421 milyona yükseldiğini ortaya koymuş bulunuyor.

Aslında bu beklenmedik bir büyüme ve sonuç olmuştur. Zira Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı tahmin bile, 1985 yılı ortasında nüfusumuzun 49 milyon 272 bine ulaşacağı yolunda idi (5).

1980 yılı ortasında da nüfusumuzun 44.438 binde kaldığı tahmininden hareket ettiğimiz takdirde, 1980-85 döneminde yılda 967 binlik nüfus artışı olacağı öngörülmüştü.

Oysa son sayım, beş yıllık fiili nüfus artışının 1.336 bine yükseldiğini ortaya koymuştur.

Bu, ciddi önemli bir yanılıdır ve bunun nedenlerini ve muhtemel etkilerini incelemek gerekir.

Bizce 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından, nüfusumuzun beş yılda 6 milyon 684 bin olarak gerçekleşen, yani yılda binde 27,85 oranında hesaplanan yıllık nüfus artış hızını aşağıdaki sebeplere bağlamak mümkün olacaktır.

I - 1980-85 döneminde yurt dışına çalışmak üzere gidenler sayısı önceki dönemden noksan kaldığı gibi, yurt dışından kesin dönüş yapanlar sayısında da artış olduğu gözlenmiştir.

Bu bakımdan 1980 yılında Nüfus Sayımında -yurt dışında buldukları için- sayılmayan birçok işçimizin (ve bunların beraberlerinde bulunan eş ve çocuklarının) 1985 yılında yeniden sayılma şansına erişmiş oldukları tahmin edilebilir.

Bunların kesin sayısı bilinmemekle beraber, 500 bin civarında olduğu tahmin ediliyor.

II - 1960-65 yıllarında oldukça yüksek düzeyde oluşan doğurganlık durumu yüzünden, dünyaya gelmiş çok sayıda kızların,

1980-85 döneminde evlenip, çocuk yapma durumuna erişmiş olmaları ve doğum hızını arttırmış bulunmaları da muhtemeldir.

III - 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri harekattan bir ay sonra, yani 12 Ekim 1980'de yapılan Onbirinci Genel Nüfus Sayımında (özellikle Güneydoğu bölgelerimizde) geniş bir nüfus topluluğunun saklanmış oldukları, yani sayılmadıkları tahmin ediliyor.

Nitekim 1985 yılı sayımı sonuçlarından, en çok nüfus artışının bu bölgelerde kaydedildiğini görüyoruz.

Bu olgu, Güneydoğu bölgesinde doğumların yüksek düzeyde bulunmasından meydana gelmiş olacağı gibi, beş yıl önceki sayımda gizlendiği halde, 1985 Nüfus Sayımında sayıma katılan kişilerin mevcudiyetiyle de ilgilidir.

Nitekim Türkiye genelinde binde 27,85 oranında görülen yıllık nüfus artış hızı, meselâ Siirt ilimizde binde 35,52'ye, Mardin'de binde 41,19'a ve hele Urfa ilimizde binde 76,77'ye fırlamış olduğunu hesaplıyoruz.

Bu ölçüde bir nüfus artışının, başka şartlar altında gerçekleşmesine ihtimal veremeyiz.

Kaldı ki 1975-80 döneminde yaşanan anarşik olaylardan ülkeyi düzluğe çıkararak 12 Eylül harekâtından hemen sonra gerçekleştirilen 1980 Nüfus Sayımında, ülke çapında sayılmaktan kaçınanların sayısının da genelde yüksek olacağı düşünülmelidir.

IV - Ayrıca ülkemizde 1963 yılında başlanılan Aile Planlaması uygulamasının politik iktidarların tutumuna göre zaman zaman gevşetildiğini biliyoruz.

Bu "gevşekliğin" istenmeyen doğumlar sayısını azaltma çabalarının sonuç vermesini önlemiş olması da akla gelen bir diğer etken olmaktadır.

V - Nihayet en önemlisi, 1980 Sayımında nüfusun noksan sayılmasının yol açtığı 1975-80 dönemi nüfus artış hızındaki düşüklüğün, gerçeklere uymadığıdır. Nitekim bu dönemde fiili nüfus artış oranları arasındaki farktan oluşan doğal nüfus artış

Nihayet 1960'dan sonra şehirleşme hareketinin de doğumların bir ölçüde azalmasına yol açtığı, hatta 1963'den itibaren resmi varlık kazanan "aile planlaması" uygulanmasının -az da olsal- kentlerde yayılmaya başladığı ve doğumları bu yerleşim yerlerinde bir ölçüde etkilediği düşünülmelidir.

c) 1965-75 yılları arasında ise, Türkiye nüfusundaki artış oranının az-çok istikrar kazandığı ve binde 25'lik bir düzeye çekildiğini görüyoruz.

Aslında bu oran yine yüksek ve Avrupa ülkeleri arasında rekor durumunu korumaktadır.

Bununla beraber, Türkiye'de bu dönemde doğumların % 40 ve ölümlerin de % 15 civarında bulunduğu yapılan araştırmalar sonucu tespit edildiği (2) için, yıllık doğal nüfus artışının binde 25'lik oranını makûl bir büyüme olarak karşılamamızı mümkün kılar.

Ayrıca bu dönemde dışarıya çalışmak üzere giden işçiler sayısında, 1960-65 döneminden fazla olması, nüfusta mutlak bir azalma meydana getirmesi gereğini ortaya koyar. Ne var ki 1945-50 döneminde artan doğumlar arasında yer alan çok sayıda kızların, 1965-75 döneminde doğurgan yaşa gelmeleriyle, hicretler yüzünden nüfusumuzda meydana gelen azalmayı, bir ölçüde doğum oranını arttırmak suretiyle telâfi etmiş oldukları düşünülebilir.

Böylece 1960-65 döneminde Türkiye nüfusunun sun'î olarak artış hızını yavaşlatan etkenler, 1965-75 döneminde geniş ölçüde zayıf olmuş ve nüfusumuzun doğal artış oranları, normal seyrini göstermeye başlamıştır.

Gerçi nüfustaki artış hızı, 1950-60 yılları oranında değildir. Bunun da sebebini -yukarıda kaydetmiş olduğumuz gibi- şehirleşme, sanayileşme ve kısmen de aile plânlaması metodlarının şehirlerde uygulanmaya başlamasıyla, doğumların etkilenmiş olmasında aramak lâzım gelecektir.

d) 1975-80 döneminde nüfus artış hızında birdenbire bir azalma kaydedildiğini görüyoruz. Bunun sebebi birkaç noktada yorumlanabilir :

i - Önce bu dönemde dışarıya çalışmak için gidenlerin, beraberlerinde götürdükleri eş ve çocuklarının (buldukları ülkelerin sosyal yardımlarından daha fazla yararlanabilmek için!) sayısında artış olduğu biliniyor. 1979 yılında Türkiye dışında çalışan işçilerle birlikte eş ve çocuklarının toplamının 2,5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. "Hazır nüfus" sayım metodu, bu vatandaşlarımızın sayımlara katılmasını önlemiştir.

ii - Öte yandan bu dönemde kuvvetlenen şehirleşme eğilimi ile sanayileşmedeki ilerlemenin ve artan irfan seviyesiyle ilgili olarak aile planlaması uygulamasının bir ölçüde yaygınlık kazanarak doğumlarda azalma kaydedilmesine ve dolayısıyla nüfus artış hızının azalmasına yol açtığı muhakkaktır. Ayrıca ölüm oranlarında -cüz'i de olsa- bir düzelme sağlandığı bilinmektedir.

Nitekim Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, bu dönemde kaba doğum oranının binde 32 ve kaba ölüm oranının ise binde 10 civarına çekilmiş olduğunu öğreniyoruz (3).

iii - Nihayet 1975-80 döneminde, Türkiye'nin sıkıntılı sosyal yıllar yaşadığı ve terörist olayların sık sık rastlandığı bir devre olduğu bilinmektedir. Bu yüzden bu dönemde bazı kişilerin Türkiye'den kaçtığı veya 1980 nüfus sayımında özellikle Doğu bölümümüzde -sayıma katılmamak suretiyle- saklanmış olduğu tahmin edilmektedir.

Bu sosyal olayın sonucu olarak 1980 yılında nüfusumuzun bir miktar noksan sayılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

IV - Ancak sayımlara dayanarak hesaplanan nüfus artış hızındaki bu nisbi gerilemeye rağmen, Türkiye nüfusunun yine de Avrupa'da rekor bir seviyede kalması önlenememiştir.

Bu arada, Birleşmiş Milletler Nüfus Komisyonu, Türkiye'de 1975 ve 1980 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında elde edilen sonuçlara dayanarak hesapladığımız binde 20,65'lik yıllık nüfus artış hızına itibar etmeyip, yukarıda saydığımız tahminlere dayanarak sayım sonuçlarında gerekli düzeltmeleri yapmak suretiyle, 1975-80 dönemi için nüfus artış hızının yüzde 2.39 ile yüzde 2.57 olabileceğini hesaplamıştır (4).

Nüfus Komisyonu'nun doğum ve ölüm oranları arasındaki farka dayanarak hesapladığı bu doğal nüfus artış tahminlerinin daha gerçeğe uygun olduğu düşünülebilir.

e) Şimdi gelelim son nüfus sayımından elde edilen geçici sonuçların tahliline...

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 20 Ekim 1985 tarihinde yapılan Onikinci Genel Nüfus Sayımından alınan ilk geçici sonuçlar, Türkiye nüfusunun 51 milyon 421 milyona yükseldiğini ortaya koymuş bulunuyor.

Aslında bu beklenmedik bir büyüme ve sonuç olmuştur. Zira Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yaptığı tahmin bile, 1985 yılı ortasında nüfusumuzun 49 milyon 272 bine ulaşacağı yolunda idi (5).

1980 yılı ortasında da nüfusumuzun 44.438 binde kaldığı tahmininden hareket ettiğimiz takdirde, 1980-85 döneminde yılda 967 binlik nüfus artışı olacağı öngörülmüştü.

Oysa son sayım, beş yıllık fiili nüfus artışının 1.336 bine yükseldiğini ortaya koymuştur.

Bu, ciddi önemli bir yanılıdır ve bunun nedenlerini ve muhtemel etkilerini incelemek gerekir.

Bizce 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından, nüfusumuzun beş yılda 6 milyon 684 bin olarak gerçekleşen, yani yılda binde 27,85 oranında hesaplanan yıllık nüfus artış hızını aşağıdaki sebeplere bağlamak mümkün olacaktır.

I - 1980-85 döneminde yurt dışına çalışmak üzere gidenler sayısı önceki dönemden noksan kaldığı gibi, yurt dışından kesin dönüş yapanlar sayısında da artış olduğu gözlenmiştir.

Bu bakımdan 1980 yılında Nüfus Sayımında -yurt dışında buldukları için- sayılamayan birçok işçimizin (ve bunların beraberlerinde bulunan eş ve çocuklarının) 1985 yılında yeniden sayılma şansına erişmiş oldukları tahmin edilebilir.

Bunların kesin sayısı bilinmemekle beraber, 500 bin civarında olduğu tahmin ediliyor.

II - 1960-65 yıllarında oldukça yüksek düzeyde oluşan doğurganlık durumu yüzünden, dünyaya gelmiş çok sayıda kızların,

1980-85 döneminde evlenip, çocuk yapma durumuna erişmiş olmaları ve doğum hızını arttırmış bulunmaları da muhtemeldir.

III - 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri harekattan bir ay sonra, yani 12 Ekim 1980'de yapılan Onbirinci Genel Nüfus Sayımında (özellikle Güneydoğu bölgelerimizde) geniş bir nüfus topluluğunun saklanmış oldukları, yani sayılmadıkları tahmin ediliyor.

Nitekim 1985 yılı sayımı sonuçlarından, ençok nüfus artışının bu bölgelerde kaydedildiğini görüyoruz.

Bu olgu, Güneydoğu bölgesinde doğumların yüksek düzeyde bulunmasından meydana gelmiş olacağı gibi, beş yıl önceki sayımda gizlendiği halde, 1985 Nüfus Sayımında sayıma katılan kişilerin mevcudiyetiyle de ilgilidir.

Nitekim Türkiye genelinde binde 27,85 oranında görülen yıllık nüfus artış hızı, meselâ Siirt ilimizde binde 35,52'ye, Mardin'de binde 41,19'a ve hele Urfa ilimizde binde 76,77'ye fırlamış olduğunu hesaplıyoruz.

Bu ölçüde bir nüfus artışının, başka şartlar altında gerçekleşmesine ihtimal veremeyiz.

Kaldı ki 1975-80 döneminde yaşanan anarşik olaylardan ülkeyi düzlüğe çıkaran 12 Eylül harekâtından hemen sonra gerçekleştirilen 1980 Nüfus Sayımında, ülke çapında sayılmaktan kaçınanların sayısının da genelde yüksek olacağı düşünülmelidir.

IV - Ayrıca ülkemizde 1963 yılında başlanılan Aile Planlaması uygulamasının politik iktidarların tutumuna göre zaman zaman gevşetildiğini biliyoruz.

Bu "gevşekliğin" istenmeyep doğumlar sayısını azaltma çabalarının sonuç vermesini önlemiş olması da akla gelen bir diğer etken olmaktadır.

V - Nihayet en önemlisi, 1980 Sayımında nüfusun noksan sayılmasının yol açtığı 1975-80 dönemi nüfus artış hızındaki düşüklüğün, gerçeklere uymadığıdır. Nitekim bu dönemde fiili nüfus artış oranları arasındaki farktan oluşan doğal nüfus artış

hızının Birleşmiş Milletler Nüfus Komisyonu tarafından aynı dönem için yüzde 2,39 olarak hesaplandığını görüyoruz (6).

Bu noktadan hareketle, Nüfus Komisyonu, 1980-85 nüfusumuz için de bir tahmin yürütmüş ve düşük doğurganlık halinin sürdüğü varsayımı ile (yani 1980-85 döneminde kaba doğum oranının binde 31,9'a ve kaba ölüm oranının da binde 9,0'a gerilediğini kabul ederek!) 1985 yılında (D.I.E. tahmininden farklı olarak) nüfusumuzun 50.630 bine yükseleceği tahmin edilmiştir.

Hatta bu sonuncu rakamın, Türkiye'de yüksek doğurganlık halinin devam ettiği varsayımından hareket edildiği takdirde (yani doğum oranının binde 34,7 ve ölüm oranının binde 9,2 olması halinde!) yükselerek, genel nüfusumuzun 51.769 bine ulaşabileceği de ileri sürülmüştür...

Görülüyor ki, 20 Ekim 1985 tarihinde yapılan Genel Nüfus Sayımının geçici sonuçlarından alınan 51.421 bin rakamı bilimsel tahmin ve gerçeklere oldukça uygun düşmektedir.

III - Hızlı Nüfus Artışının Sorunları :

Nüfusumuzdaki bu hızlı artış, hiç şüphesiz Avrupa'da rekor bir seviyede bulunduğu gibi, dünyada bile nüfusu nızla çoğalan ülkeler arasında yer almamızı sağlar.

Aslında Türkiye nüfusu elbette artmalı ve artacaktır. Ne var ki, bu hızlı üremenin, birçok iktisadi ve sosyal sorunları da beraberinde getirdiği bir gerçektir.

Türkiye'de hızlı nüfus artışının, herşeyden önce işsizliği de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Hızla çoğalan nüfus yüzünden, halen ülkemizde tarım dışı işgücü fazlasının 2,3 milyona ulaştığı hesaplanmış bulunuyor (7). Tarım kesimindeki işgücü fazlası da buna ilâve edildiği takdirde, rakamın 2 milyon 975 bine ulaştığı görülür.

"İş gücü fazlası" olarak takdim edilen bu rakamın tümünü "işsiz" olarak kabul etmesek bile, bu kadar yüksek hızda gelişen emek arzını massedebilecek bir ekonomik faaliyet tasavvur edemiyoruz.

Öte yandan günümüzde birçok sıkıntıların nedeninin bir bakıma isabetsiz ekonomik politika uygulamalarına maaleşmek mümkün ise de, aslında bizce köklü neden, çoğalan insan sayısının ihtiyaçlarını karşılayacak, yani onları besleyecek, giydirecek, eğitecek ve barındırarak imkânların aynı ölçüde gelişmemiş olmasıdır.

Son yıllarda hızla devleşen bazı yerleşim merkezlerinde kiralık konut bulmak bir dert ise, gecekondualarda yaşam şartları giderek kötüleşiyor, trenler adam almıyor ve çevremizin gittikçe kirlendiği görülüyor ise, bunun köklü nedenini çığ gibi büyüyen nüfustaki artışta aramak lâzımdır.

Bu bakımdan biz, bu hızlı çoğalmayı çok tehlikeli görüyor ve aile planlaması uygulamasını ciddi surette ele almak suretiyle, hiç değilse gelecekteki nüfusumuzun artış hızının makul bir düzeyde tutulması gereğine inanıyoruz.

IV - Nüfusumuzun Yapısal Gelişmesi Üzerine Tahminler :

1 - Nüfusumuzun bugünkü artış hızının bir miktar azalacağını, yani yüzde 2,2 civarına düşeceğini kabul etsek bile, 1990 yılında Türkiye nüfusunun (Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 54,6 milyonluk tahmininin aksine!) 58,6 milyona ulaşacağını, hesaplıyoruz. Aynı varsayımla hareket ettiğimiz takdirde 2000 yılında Türkiye nüfusu 72,5 milyona ulaşmış olacaktır.

2 - Bu hızlı büyümenin, yeni sosyal-ekonomik sorunları beraberinde getirme endişesi dışında, bazı demografik problemler de yaratacağı unutulmamalıdır.

Bu cümleden olmak üzere, nüfusun yaşlar itibarıyla bölünüşünde bazı değişiklikler husule gelmiş olması muhtemeldir.

1980-85 dönemindeki nüfus artışı, yurt dışında yaşayan işçilerin kesin dönüş yapmalarından meydana gelmiş ise, bu takdirde 15-64 yaş grubunda bir büyüme olacaktır. Yok, nüfus artışı daha ziyade doğumlardan oluştuysa, o zaman 0-14 yaş grubunda büyüme görülecektir.

Esasen bu hususlar kesin tasnifleri tamamlanınca meydana çıkacak ve 1980-85 döneminde görülen nüfus artışının gerçek sebepleri anlaşılacaktır.

Bununla beraber, doğumların arttığı ve ölümlerin azaldığı faraziyesinden hareket edecek olursak, 0-14 yaş grubu ile 65 yaştan yukarı zümre nüfuslarında artışlarla karşılaşılması muhtemeldir. Bu büyüme, 15-64 yaş grubunu kapsayan verimli zümrenin nisbi olarak azalmasına yol açar.

Bunun sonucu olarak, çalışan 15-64 yaş grubunun, genç (0-14 yaş grubu) ve ihtiyar zümre (64+ yaş grubu) nüfusları toplamına olan oranını bulmak suretiyle hesaplanan "bağımlılık katsayısı"nın yükselmesine yol açar. Bu hal çalışan nüfusun yükünün artması sonucunu yaratacaktır ki, 1975-85 döneminde % 76 olarak hesaplanan bağımlılık katsayısının % 73 civarına çekileceği yolundaki beklentinin gerçekleşmesini önleyecek ve bu oranı yukarıya doğru çıkarabilecektir.

İşte Türkiye'nin dinamik nüfus yapısının belki en olumsuz etkisinin, bu orandaki beklenmedik değişikliği meydana getirmiş olmasından endişe ederiz.

3 - Devlet Planlama Teşkilatı'nca halen binde 30 civarında bulunan kaba ölüm hızı ile binde 9 civarında bulunan kaba ölüm haddi (8), Birleşmiş Milletler Nüfus Komisyonu tahminlerine uyularak binde 27,7 ve binde 7,3 oranına düşürülecek olursa, (halen 63 yaşta bulunduğunu tahmin ettiğimiz) "yaşama ümidi"nin 1990'lı yıllarda 65 yaşa yükseldiği görülecektir.

Nüfus yapısındaki gençleşmenin en olumlu görüntüsü bu noktadır.

4 - Bunlardan başka nüfusumuzun eğitim durumunda da bir düzelmenin varlığından bahsetmenin mümkün olduğunu söyleyebileceğiz. Gerçekten bir ülkenin sosyal ve ekonomik gücünün nüfusun okur-yazarlık durumuna bağlı olduğu biliniyor. Okur yazarların yüksek olduğu ülkelerde, iktisadi gelişme oranları da güç kazanır.

Türkiye'de 1970 yılında 6 yaştan yukarı nüfusta kaydedilen okur yazarlar oranı yüzde 55'den ibaret bulunuyordu. Bu oran 1980 yılında yüzde 67'ye yükselmiştir.

1985 sayımı sonuçlarından bu oranın hiç değilse yüzde 73'e ulaşmış olduğunu tahmin ve temenni ediyoruz.

5 - Nihayet 1985 sayımından alınan ilk geçici sonuçlardan, ülkemizde hızlı bir şehirleşmenin varlığına da tanık oluyoruz.

Gerçi bu eğilim 1965'li yıllardan itibaren gözlenen ve bilinen bir olaydır. Fakat kentleşme eğiliminin 1980-85 döneminde ciddi bir hız kazandığı anlaşılıyor. Filhakika 1970 sayımlarından ülkemizde nüfusun yüzde 39'unun kentlerde ve yüzde 61'inin kırsal bölgelerde oturduğu tespit edilmişti. 1980 yılında ise kentleşme oranı, yani şehirlerde oturanlar oranı, yüzde 50,7 olarak hesaplanmıştır.

1985 sayımında ise bu oran ciddi bir büyüme kaydederek yüzde 54'e yükselmiş bulunuyor.

Bu arada kentleşmenin özellikle büyük şehirlere doğru yöneldiğini görüyoruz. Nitekim 1980 yılında nüfusu bir milyonun üstünde bulunan kentlerimizin sayısı 7'den ibaret bulunuyorken, 1985 sayımında bu rakam 11'e (İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Adana, Bursa, Samsun, Manisa, İçel, Zonguldak ve Hatay) yükselmiştir. Meselâ son beş yıl zarfında İstanbul nüfusu % 42,3 oranında artışla 5.858 bine; Ankara nüfusu % 38,6 oranında artışla 3.463 bine ve bir Urfa nüfusu % 76,8 oranında artışla 885 bine yükselmiş bulunuyor.

Sanayileşmenin ve gelişmişliğin bir göstergesi sayılan kentleşme eğiliminin bizde başka ülkelere biraz farklılık arzettiğine de işaret etmek isteriz. Gerçekten bizde kentleşmenin, özellikle büyük şehirlere yönelik bulunduğu, (Güneydoğu bölgemizdeki bazı istisnalar dışında) orta ve küçük kentlerimizde nüfus artışının daha makûl düzeyde seyrettiği görülmektedir.

1980-85 döneminde de ekonomik imkânları yaygın olan büyük kentlerimiz nüfusunun hızla artmaya devam etmiş olmasına karşılık meselâ bir Kastamonu nüfusu sadece % 1, Sinop nüfusu % 6, Artvin nüfusu % 10, Burdur nüfusu % 11, Çorum nüfusu % 12, Erzincan nüfusu % 14, Kütahya nüfusu % 18 artış kaydetmiş, hatta Tunceli nüfusunda % 7'lik bir azalma görülmüştür.

Bu olgu, ülkemizde müşahade edilen hızlı kentleşme olayının tek mil kentlerimizin bünyesinde oluşmadığını, daha ziyade büyük şehirlerin "devleşmesi" biçiminde gerçekleştiğini kanıtlar.

Böylece hızlı nüfus artışının beraberinde getirdiği sosyal ve ekonomik dengesizliklerin, özellikle büyük şehirlerimizde yoğunluk kazanmasının nedeni de ortaya çıkmış olur.

V - SONUÇ :

Bir nüfus kütlesini tetkik ederken, bunun yalnız sayısal durumu değil, onun yapısal gelişmelerini bilmeye ihtiyaç vardır. Ancak 1985 Genel Nüfus Sayımının yapılmasından bir hafta sonra yalnız sayısal rakamları açıklanabilmiştir. "Geçici" olduğu bildirilen bu sonuçların, bu kadar kısa bir sürede yayınlanmış olması bile büyük bir başarıdır. Bu konuda Devlet İstatistik Enstitüsü yetkililerini övmek gerekir.

1985 sayımının kesin sonuçları açıklanmadığı gibi, vasıfları ve bilhassa nüfusun iktisadi faaliyet durumu ile bu kez etraflı bir biçimde tespitine çalışılan hane halkı durumu henüz bilinmemektedir. Bunlara ait tasniflerin yapılmasından sonra, yukarıda özetlemeye çalıştığımız görüşlerin daha etraflı biçimde derinliğine incelenmesi elbette gerekecektir.

Bununla beraber, nüfusumuzun son sayımda beklenmedik biçimde artış kaydetmiş olması, vasıflarının da biran önce bilinmesi ihtiyacını arttırmış bulunuyor. Bu itibarla toplanan verilerin tam tasnifinin yapılması için talep edilen 2 yıllık süre yanında, zamandan tasarruf edilerek, örnekleme yoluyla bazı önemli tasniflerin kısa sürede tamamlanmasını mümkün görürüz. Kanımızca bu yola gidilmesi, isabetli bir davranış olacaktır.

Ayrıca nüfus sayımında, kolaylığı yüzünden benimsenen "hazır nüfus" esası yerine (yurt dışındaki vatandaşlarımızın da sayılmasına imkân sağlayan), "kanunî nüfus" esasının benimsenmesi yoluna gidilmesi denenmelidir.

Nihayet Türkiye'de de birçok Batı ülkelerinde uygulandığı gibi, nüfus sayımlarının her 5 yılda bir tekrarlanması yerine, sonları (0) ile biten her 10 yılda bir yapılması daha uygun olacaktır. Böylece her beş yılda bir örnekleme yoluyla yapılacak kısım sayımları, nüfusun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişiklikleri -hakikate yakın bir ihtimalle!- takip ve tahmin etmek imkânını verecektir.

Nihayet böyle bir metodla sayım uygulaması, günümüzde artık geçerliğini yitirmiş bulunan "sokağa çıkma yasağına" başurma zarureti de ortadan kaldırmış olacaktır.

Bununla beraber 1985 Sayımının geçici sonuçları, Türkiye'nin çok kuvvetli bir nüfus artış hızına sahip olduğunu, daha doğrusu, yavaşladığı sanılan nüfus artış hızının, yeniden tırmanışa geçtiğini ortaya koymuş bulunmaktadır.

Bu bulgu gerçekleştiği takdirde, ülkenin ekonomik yatırımlarını da geniş ölçüde etkileyeceği, yani "demografik yatırımlar" hacminin büyümesi ihtiyacı karşısında, toplumun belirli bir refah düzeyini geliştirecek olan "ekonomik yatırımların" biraz ihmali sonucunu yaratacağı şüphesizdir.

Bu dengesizliği önlemek için herşeyden önce, henüz yaygın ve ciddi bir uygulama alanına konulamayan "aile plânlaması" politikasını vakit geçirmeden gözden geçirmek gerekecektir.

Gerçi Türkiye'nin Avrupa rekorunu elinde tuttuğu mevcut nüfus artış hızıyla "yerleri titrettiği" bir gerçektir. Fakat bu artış hızına paralel olarak, kaynaklarını da o ölçüde arttırma imkânına sahip olup olmadığını bilmeye ihtiyacı vardır.

Bu nedenle aşırı nüfus artışı karşısında "kayıtsız" kalmanın, hatta bu büyümeden sadece kıvanç duymanın, isabetli bir tutum olmadığını düşünürüz. Bu bakımdan 1985 Nüfus Sayımından alınan bu ilk sonuçların, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini dengeli biçimde yürütecek ciddi ve etkin bir nüfus politikasına olan ihtiyacı, bir defa daha ortaya koymuş olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- 0) Bilahare Sayımın Kesin Sonuçları 21.10.1986 tarihinde 50.664.458 olarak yayınlanmıştır. Bakınız: D.İ.E. "1985 Genel Nüfus Sayımı" Yayın No: 1211, Ankara, 1986.
- 1) Bakınız : Devlet İstatistik Enstitüsü, "1985 Genel Nüfus Sayımı" Ankara, 1985.
- 2) Bakınız : "Türkiye Nüfus Araştırmasından Elde Edilen Hayati İstatistikler" Sah. 37, Ankara, 1970.
- 3) Bakınız : D.P.İ. "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plâni" Ankara, 1979, Sâh. 249.
- 4) Bakınız : United Nations "Selected Demographic Indicators by Country, 1950-2000" New York, 1980. Sah. 153.
- 5) Bakınız : D.İ.E. "1984 Yılı Cep Yıllığı" Ankara, 1984. Sah. 13.
- 6) Bakınız : United Nations. Adı edilen araştırma. Sah. 153.
- 7) Bakınız : D.P.İ. "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plâni" Ankara, 1985. Sah. 128.
- 8) Bakınız : D.P.İ. "Beşinci Beş Yıllık Plân" Sah. 126.